

THE USE AND ANALYSIS OF PARENTHETICAL CONSTRUCTIONS IN THE
NOVEL "SHUM BOLA" BY GAFUR GULAM

Davletova Shokhida Bazarbaevna

PhD student at Urgench State University

e-mail: shoxidavletova0@gmail.com

tel: +998995641028

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4103-9983?lang=en>

UDK: 811.512.133'367:821.512.133

Abstract: This article provides information about the use of parenthetical constructions in Gafur Gulam's work "Shum bola", the syntactic analysis of sentences containing insertions, and their function in a sentence. At the same time, the use of insertions in the work is illustrated and analyzed with various examples.

Keywords: G.Gulam, "Shum bola", parenthetical constructions, parenthetical words, parenthetical phrases, characteristics of parenthetical words, figurative language, parts of speech.

Introduction. Insertive constructions are a separate syntactic category in the current Uzbek literary language, the level of use of which has expanded, become more active and to a certain extent is a systematic framework. Insertive constructions do not change the type of sentence, but only complicate it. The complexity of the sentence structure with insertive constructions is the same for simple and compound sentences. The meanings of insertive constructions are also different, and they express meanings such as explanation, various concretization, limitation, giving precision, manner of expressing an idea, indicating the source of an idea. They add various additional information to the main sentence, bring facts; complement the content of the sentence.

Literature review. Insertions also vary in their structural form, and can be used in the form of words, phrases, sentences, and complex syntactic entities. Words, suffixes, and punctuation marks can also be used in the use of inserts. Analysis of the facts (in the form of sign and complex syntactic entity type inserts) shows that compound inserts are more often used in word inserts, their own actions, and sentence inserts in comparison with word and compound inserts.

Uzbek linguists I. Toshaliyev, A. G. Gulomov, M. Askarova, and M. Shamsiyev have provided valuable information in their scientific works about the occurrence and position of interjectional constructions at the end of a sentence, in the middle of a sentence, and sometimes at the beginning of a sentence.

Research methodology. In this article, the features of the use of interjections in speech are illustrated with examples taken from the work of the Uzbek literary figure Gafur Ghulam "Shum Bola".

The scientific description of the data necessary for the study was provided in a descriptive manner. The specific solution to the main problem posed by the study was determined using the distributive analysis method.

Result and discussion. Insertions can come both within and after the structure of simple and compound sentences. When studying Gafur Ghulam's work "Shum Bola", we can see that there are many insertion constructions in the work. The author used insertions both above and below the sentence. A total of 89 insertions were identified in the work, of which 60 were used in the middle of the sentence, 27 at the end of the sentence, and 2 at the beginning of the sentence. When using insertions in the work, the author sometimes indicated them with a comma, sometimes with a dash, and sometimes with brackets. The bases of the insertion construction are distinguished from the fragments of the sentence by their specific intonation, sharp pauses,

medium or long pauses. They are pronounced with an accelerated tempo and lower sounds (tone) compared to the intonation of the main sentence; characterized by weak stress and low level of elevation. The analysis of examples taken from the work of the writer Gafur Gulam "Shum Bola" is presented.

1. Parenthetical words:

1. Ko'k, qizil, zangori, sariq, oq, pushti, jigarrang, go'los, pistoqi - boring-chi , dunyoda qancha rang bo'lsa, shu to'tining patida bor edi.
2. Ayniqsa , bu to'ti qurmagur shunaqa ham biyron ediki, endigina tilga kirayotgan uch yasharlik qizlarning ovozigina o'xshatib:
3. Ayniqsa , oydin oqshomlar maza qilib o'ynaymiz.
4. Bizniki Tikonli mozor, Qoratosh, Yalanqari, Olmazor, Devonbegi, Qo'rg'ontagi, yana Tikonli mozor mahallalari bo'ylab o'tgan masofada - taxminan , uch chaqirimcha keladigan bir doirada o'tkaziladi.
5. Karim qori degan gazlamafurush, Yoqub qovoq degan mumfurush, Abdullaxo'ja degan bo'yoqfurush boylarni hisobga olmaganda, qolganlari bosmaxona va qandolatxona (konditerskiy) ishchilari edi.
6. Samovarchi - Qodir aka degan yalangto'sh kishi.
7. Ammamning eri mo'ynado'z - kosib .
8. Bay-bay, bunday bozor "Qissas ul-anbiyo"da ham, "Huriliqo" degan kitobda ham yozilmagan, hech qayerda - tarixda yo'q.
9. Bit, burgaga qarshi ishlatiladigan oldirilgan simob deysizmi, qo'tirga qarshi indov yog'i, yomon yaraga qarshi xuni dori, mozi, zanjabil, sanoyi makka, kuchala, ko'zmunchoq, dumaloq upa, ko'rpa igna, soqol taroq, halilai zang degan quvvat dori, ishtonbog', ishton pochka, buxor saqich, qora saqich, har qanday yaraga dori bolgan balzammoy, qalampirmunchoq, tomir dori - qo'ying-chi , hamma narsa bor.
10. Bu bozorlar ichida, menimcha , ta'rif-tavsifi yetti iqlimga ketgani "bit bozor" deb nomlangan rasta bo'lsa kerak.
11. Biror molni so'rab qolsangiz, eng avval xuddi ammasining o'g'li tirilib kelgandek, albatta, qo'l olib so'rashadi, keyin narx aytadi.
12. Besh kuncha biznikida turdi, undan keyin Qoplonbekka - amakilarinikiga chiqib ketdi.
13. Bu kishilar, ayniqsa , mening mollarimning bahosidan ko'ra, bu mollar turmushda nimalarga kerak bo'lishini so'rar edilar.
14. Itning ovozigina o'tov ichidan kampir - Yaxshiqiz chiqib keldi.
15. Nimaiki topsak - o'rtada , to'rtga bo'lamiz.
16. O'lik bechoraning bellari qirsillab, taxminan , yarim gazcha cho'zilib ketdi
17. Ya'ni, masalan, yechmasam nima bo'ladi?
18. Bilmaganlar bilsin va ogoh bo'lsinki, u a'zo kamdan-kam kishilarga vafo qilgan - qorin .
19. Xonaqoh yalovkashlari - so'filar bizning nazr-niyoz va noz-ne'matarni hujraga joylashtirdilar.
20. Bir tomoni xonaqoh tarafdin, ikkinchi tomoni eshonning hovlisi - harami xoslari tomonidan
21. Ana shunda, bilmadim , boshqa g'ofil bandalar ko'rdimi, yo'qmi, yonboshlarida bir yarim mingta maloyika ergashib kelayotganligini o'z ko'zim bilan ko'rganday bo'ldim.
22. Podadan adashib qolganmi, uyini topolmaganmi - ishqilib , tevarak-atrof kuzatuvchisiz edi.
23. Agar bir voqea bilan meni eshon oq qilmaganida edi, kelasi haftadan boshlab chorbozorlarga qatnab, "naqdi- na"ning - kissaning payidan bo'lmoqchi edim.
24. Ular meni tuya suti - qimron bilan mehmon qildilar.

25. Hammomga o't qalovchi - go'loqlikni o'rgansang, erta-yu kech o't oldidan jilmaysan, guppi bilan chaqmoqi telpakning ham keragi bo'lmaydi.
26. Urushning sovuq ta'siri ko'knorixonona - takyaga ham kirib kelgan edi.
27. Bu ikkov pastakkina eshakka - skameykaga o'tirib boshlarini quyi solgan holda ihrar edilar.
28. Men yurtim – Marg'ilonga ketdim.
29. Hammayoq supurilgan, sidirilgan - ozoda .
30. Aknun ushbu zamonaga mag'ribi zamin tomonidan olmon degan bir badbaxt dushman podshoh chiqib, janobi imperator hazratlarining taxti saltanatlariga, varost zamin- lariga lak-lak haft jo'sh lashkar, to'p-u zambarak, osmon-u vafur (samolyot) yuborib, ko'p yerlami g'abs etib, xalo- yiqni besaranjom qilib, kulfatlar solib turmoqda erurkim, ayniqsa, ushbu zamonada har bir musulmonga o'z podshohi a'zamiga itoat qilmoq, har bir amr-farmoniga bo'yin egmoq farzi ayndir.
31. Shomdan keyin odatdagi o'zim yotib-turadigan yerda ko'rpacham, yostig'im taglarini - xazinamni tozalab, yengsiz to'n yoqasiga tika boshladim.
32. O'g'lining qo'liga to'rt dona chachvon (chimmat) tutqazdi.
33. Ulaming eng kichik sho'balarida ham bir necha o'nlab xizmatchilar - mudirlar, kotiblar, agentlar ishlaydi.
34. Bu yo'g'onroq kelgan bir yarim metr chamasi uzunligidagi trubadan iborat bo'lib, yuqori qismi qizilga bo'yalgan va bir ruchka (tutqi) bilan tutashtirilgan, tutqi bilan truba plombalangan (pechatlangan) bo'ladi va shu trubaning tepasiga ko'zga ko'rinarini qilib: «Biror falokat ro'y berib poyezdni to'xtatish kerak bo'lib qolsa, shu ruchkani pastga qarab torting», deb yozilgan bo'ladi.
35. Darvozabon uning qo'ltig'iga kirib, ko'chaga olib chiqdi va kutib turgan taksomotor (avtomobil) ga tushishga yordam berdi.

2. Parenthetical phrases.

36. Madmisa orqasiga - mo'rcha ichiga qaradi.
37. Nomer xizmatchisi nomerning o'zida issiq vanna - kichik mo'rcha borligini bildirib, kerak bo'lgan taqdirda tayyor ekanini e'lon qildi.
38. Qishloq sho'rosi o'zyoniga ikki nafar yigitni (militsiya o'rnida) olib, tikka Ubayning qo'rg'oniga bosib bordilar.
39. Pudi ikki so'm o'ttiz tiyindan - bash ming so'mdan oshiq bo'lar edi.
40. Shundan keyin Ko'sa maddoh amri ma'ruf, nahimun- karga (shariat masalalariga) o'tdi.
41. Mana bu oq poshsho hazratlarining enagalari - Valentina Fyodorovna .
42. Oysha yallachining hovlisi bo'lib, bu mo'min kishi uning eri - Rahmat hoji edi.
43. Bir tomoni sarrochlik, bir tomoni sahhob - kitob bozor , bir tomoni vofurushlik - oyoq kiyim bozori , bir tomoni nog'ora bozor, bir tomoni pichoqchilik, namat bozor, jiqqamusht olomon bilan to'lgan edi.
44. Sartaroshning haqi - bir paqimi berib, shosha-pisha olomon ketidan sarrochlik tomonga yugurdim.
45. Oilamizga - onamning oldiga boray, desam, ust- boshim yupun, oyog'im yalang, hammom tushgan bo'taloq-day shir yalang'ochman.
46. Hamma echkilar sotilib ketdi-yu, lekin qo'ylardan ko'pi - yetmish uchta qo'y bozordan qaytdi.
47. Ichkari tomondan uzun malla to'n, oq salla, sag'ri kavush kiygan, qo'llarida ming donalik tasbeh, ko'zlariga surma tortgan, uzun mosh-gurich soqolli, xushmo'ylov, mosh yegan xo'rozday qizil yuzlaridan "nur yog'ilib" turgan, Muhammad alayhissalomning to'qqizinchi

xotinlari Bibi Oyishai Kubroning tomdan itarar nabiralari (o'z da'volari- cha) xast eshon tamannolik bilan yerni "minnatdor bo'lsang bosaman", deb chiqib keldilar.
48. - Hov, o'sha ko'ringan qo'rg'on - bizning qo'nalg'a . Hademay yetamiz.
49. O'choqda o't tutashib ketgandan keyin, kampir o'tovga kirib ikkita qovoq manak (bo'za quyiladigan idishjda) bo'za keltirib qo'ydi.
50. O'rtadagi hamma pulimiz allaqachon uch so'mdan oshib ketgani uchun Omon yangi qiliq - boyvachcha qiliq chiqara boshladi.
51. Biz savdolashib ikki tovog'ini bir miri - beshtiyinga ko'ndirdik.
52. Shuning uchun ular ko'ylak-ishtonni bo'zdan qilib, ko'ylakning yeng uchini, ishtonning pochalarini - ko'rinadigan joylarini chitdan qilishar edi.
53. Chunki bir gaz ar- zon chit sakkiz yarim paqir (bir paqir - ikki tiyin) bo'lgani uchun boshoyoq ko'ylak-ishtonni nuqul chitdan qilish ko'p kambag'allarga muyassar bo'lmas edi.
54. Chunki bu kishi o'z shahrimdan, bir mahallalik, mendan bir-ikki yosh kattaroq Omonboy - Tursun pichoqchining o'gli , o'z o'rtog'im edi.
55. Bir tangani maydalab, bir paqirga (ikkiti tiyin) bir xurmacha qatiq olib, uyga keldim.
56. So'fi ota o'z vaqtida - 1860-yillarda Yoqubbekning askari bo'lib, Qashqar qo'zg'olonida bitta xitoy qizini o'lja qilib ot orqasiga mingashtirib olib kelib, musulmon qilib nikohlab olgan ekan.
57. It Obidning otasi Zohid aka yakanchi (eski-tuski yig'uvchi) edi.
58. Bitta qotom-qo'rg'oshin qo'yilgan rangdor oshiq yoki dukchilar qirib bergan mo'guz soqqa yoki yong'oq soqqa, hech bo'lmaganda , birorta soat- ning qopqog'i bizning katta davlatimiz hisoblanadi.

3. Parenthetical sentences.

59. Bu choyxonada meni mahliyo qilgan narsalarning biri kiraverishning shiftiga ilib qo'yilgan katta, simlariga zarhal berilgan har xil tumorlar, bayroqchalar bilan bezatilgan qafas va bu qafasdagi jonli to'ti edi, o'lib ketay agar , tirik to'ti edi.
60. Ovga kirishadigan sohibchanga qushlardan - qarchig'ay, miqqiy, qirg'iy, urishadigan qushlardan- da- kangxo'roz, oddiy xo'roz, amirkon xo'roz, kaklik, bedana (bu so'nggi ikkisi sayrash uchun ham boqilib, cho'p qafasda, to'rqovoqda saqlanadi).
61. - Qani, ha, uka, baraka de,- deb yarim soatcha qo'l siltab savdolashgandan keyin ketmonni yarim so'mga, kurakni bir yarim tangaga "bor baraka top" qildik (Yoz bo'lgani uchun kurakning bozori kasod edi, attang, arzon ketdi).
62. Pulim sakkiz so'm-u mirikam ikki tanga (mirikam ikki tanga - o'ttiz besh tiyin).
63. Novcha yigit darrov belbog'ini yechdi, uni qoqqan bo'lib, choraning ustiga tarang qilib yoydi, bo'zani suza boshladi. (Bo'za odatda ilitib ichiladi. Kampir olib chiqqan bo'za kuni bo'yi oftobda turgani uchun ilitishga hojat yo'q edi .) Bo'za suzishning o'z qoidasi bor.
64. O'zim madrasada o'qir edim, hozir ta'til vaqti bo'lgani uchun bir oz pul topish maqsadida mardikor ishlash uchun sa- fami ixtiyor qilgan edim (Yana ichimda, bu yerda ham g'assollik xizmati chiqib qolmasa yaxshi edi, deb o'ylar edim).
65. Eng oldinda bir nuroniy qalandar, yelkasida kattakon qora qo'ng'izni eslatadigan kachkil, beliga anvoi rang-barang lattalar boglagan, qo'lida boshi qaynab bitgan bujg'un tayoq (Nazar otaning ta'rifiga qaraganda, bu tayoq hazrati Muso asosining amakivachchasi bo'lar ekan).
66. Tayoq ko'targan qalandari barhaq nuroniy, ketmon soqol kishiga pul, non (Bahovaddinniki bo'lsa yettita, G'avsul A'zamniki bo'lsa o'n bitta), echki, tovuq, qo'y, hatto tuyagacha nazr-niyoz qiladilar.
67. Ovozalarga qaraganda, janob eshonning bu yetti qalandar turadigan qalandarxonasiga

kechalari Jabroil os-mondan vahiy olib kelib turar ekan, hazrat eshonning ishlari bir chekkasi Xudo bilan sherikchilikday ekan (topgan-tutgan o'rtada).
68. - Hay, hay, hay, men pul ushlamagayman, dunyo harom, "addunyo jiyfatun va tolibuho kilob" (dunyo axlat, uni qidiruvchilar itlardir), - deb qalandarning oldiga itarib qo'ydilar.
69. Bu viloyatlardan umidim uzilgan, kimsan, Ko'kterak, Eshonbozor, Qoplonbek, Sharobxona kabi shahri azimlarda (ko'p voqealarni ushbu sarguzashtda yozganim yo'q) qilmagan ishim qolmagan, yetti iqlimda nomim yomonlikka yoyilgan, mazkur mamlakat va viloyatlarga qaytishim mumkin emas.
70. Kelganimga bir haftacha bo'ldi (yolg'onni Xudoning o'zi kechirsin).
71. Imro'z bozor bud, koram dushvor, hisobam notamom, ha maylash, pardo, yak qalyon (Bugun bozor edi, ishim qiyin bo'ldi, hisob qilolganim yo'q, ertaga qilarman, chilim keltir).
72. - Injo biyo, bacham, chi tavr hasti, bemor nesti? (Beri kel, bolam, ahvoling qalay, kasal emasmisan?)
73. - Ba chi parishon menamoyi? (Nega parishon ko'rina- san?)
74. - Bo taraddudi sayohati Hindiston parishonam (Hindistonga sayohat qilish taraddudi bilan parishonman), - deb hazillashdim.
75. - Moshoollo, safari Hindiston dori? (Hindistonga safar qilmoqchimisan?)
76. - Safar bo mashaqqat. Hindiston dur ast (Hindiston uzoq yo'l, qiyin).
77. - Gir, gir, bacham. Men oila va bacha nadoramki, davlati maro sarf kunand, haq taolo sadaqaro do'st dorad (Mana buni ol, bolam, mening oila, bola-chaqam yo'qki, shunchalik davlatimni xarajat qilishsa, Xudo sadaqani yaxshi ko'radi).
78. Zihi zamonai shar'iy. Zihi zamonai sha'riy. (Ajoyib amn-u omon va shariat barq urgan zamonlar edi u zamonlar).
79. Eshitilmagan bir qiziq, afsonaviy hikoyani boshlab, qiziq bir joyiga kel- ganda to'xtatib qo'ydi (Bu cho'pchakni batafsil aytib o'tir ish ko'p vaqtini oladi, shuning uchun uni gapirib o'tirishning hojati yo'q).
80. Ey, bachchai bechora. Badbaxt yatim. Hoji bobo, hama kam budiya man tavon deham. Chand pul meboshad? (Ey, bola bechora. Baxti qaro yetim. Hamma yo'qolgan narsalaming tovonini men beraman. Necha pul bo'ladi?)
81. - So'raydi u to'ng ko'z. So'ramaganda ham Hoji bobo bergan ish haqingni qo'lingdan qoqib oladi. (Sarrofning menga nisbatan jo'mardligini usta Mirsalim bilmasdi. Sar- rof to'nini hech qachon so'ramas, qaytanga haydalganimni bilib yashirinch ikki so'lkavoy baxshish bergan edi).
82. 1979-yilning (bizdan ellik yil so'ng) bahor kezlaridagi bir kuni bolalar uyining o'quvchilari 1929-yildayoq Chirchiq labiga solingan azot zavodiga ekskursiyaga chiqdilar.
83. Qishloq sho'rosi o'z yoniga ikki nafar yigitni (militsiya o'rnida) olib, tikka Ubayning qo'rg'oniga bosib bordilar.
84. Vannaga suv buradi (murvatni bir talay timirskilash orqasida topib oldi).
85. O'tgan kuni Mirzafarangning uchastkasida hasharda bo'ldik (Asli ismi Mirzaahmad aka bo'lsa ham Tekstilning mohir to'quvchilaridan bo'Tgani uchun do'stlari hazil-mutoyiba yuzasidan «Mirzafarang» deb laqab qo'yganlar. Bu laqabdan uning nafi koyimaydi).
86. Biz to'rt yetimdan xabar olib turishga katta onam - onamning onalari Rokiya bibi kelib turibdilar.
87. Mahkama machitining tagida ko'chaga eski bir kir qizil lungi osib qo'ygan sartaroshxonaning eshigiga borib to'xtadim (Sartaroshxonalar ma'lum bo'lsin uchun ko'cha- ga viveska o'rniga lungi osib qo'yilardi).

Among the components of a compound sentence, the most common form of insertions at the end of a sentence is in the form of a clause. Especially, insertions at the end of a sentence or between sentences are very rare in the form of words or word combinations. However, insertions are used both within a sentence and at the end of a sentence.

Conclusion. In conclusion, the linguist used the introductions in his work with such skill that these introductions further enriched the content of the work and paved the way for the reader to easily read and understand the work. The writer used all types of introductions and used them beautifully both in the beginning of the sentence, at the end of the sentence, and in the middle of the sentence.

REFERENCES:

1. G'ulom G'ofur. Shumbola [Matn]: qissa/G'. Gulom. -Toshkent: Yoshlarnashriyot uyi, 2018.- 192 b.
2. З.Г.Абдуллаев. Очерки по синтаксису драгинского языка, М., 1971.
3. А.Ғ.Ғуломов. Ҳозирги ўзбек адабий тили, синтаксис Тошкент, “Ўрта ва олий мактаб” нашриёти, 1965, 49-бет.
4. И.Тошалиев. Ўзбек адабий тилида киритма конструкциялар, Канд. дисс., Тошкент, 1972, 239-251-бетлар.
5. И.Тошалиев. “Киритмалар ҳақида” (“Ўзбек тили ва адабети”, журнали, 1968 йил, 4-сон, 34-36-бетлар).
6. Тошалиев. И. Ҳозирги ўзбек адабий тилида киритма конструкциялар. Ўзбекистон ССР, Тошкент: Фан, 1976.
7. Ғуломов А.Ғ, Асқарова М. Ҳозирги ўзбек адабий тили. Синтаксис. –Тошкент: Ўқитувчи, 1965.
8. Ғуломов А.Ғ., Асқарова М. Ўзбек тили синтаксисининг баъзи масалалари// “Ўзбек тили ва адабиёти”, 1968. – № 2. – Б. 9 -11